

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
Канішевської Любові Вікторівни,

на дисертацію Бондаренко Вікторії Володимирівни «Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання

Актуальність теми дослідження

Політичні, соціальні та освітні пріоритети сучасності детермінують на державному рівні особливі підходи до освітнього процесу, розширюють горизонти виховання та формування особистості. Визначені стратегічні орієнтири, векторно спрямовані на соціально-комунікативний розвиток особистості, окреслені в Національній стратегії розвитку освіти на період до 2021 року, Законі України «Про освіту», нових стандартах змісту початкової освіти, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Концепції нової української школи, в яких стверджується, що особистість має формуватися соціально активною, досвідченою, ініціативною, високоосвіченою, свідомою, відповідальною перед людьми, з високими духовними цінностями.

Особливе навантаження у формуванні ключових компетентностей бере на себе початкова школа, серед яких: вільне володіння державною мовою; допитливість, відкритість до нових ідей, ініціювання змін у близькому середовищі; вміння вчитися впродовж життя, інформаційно-комунікативна, загальнокультурна, громадянська, соціальна. Саме початкова школа створює психолого-педагогічні умови для оволодіння вміннями спілкуватися та співпрацювати у різних видах діяльності і формах взаємодії, здатності до самовираження, виховання емоційно-ціннісного ставлення дитини до самої себе, інших людей, суспільства і природи.

Важливим видом життєдіяльності особистості, що зростає, є соціально-комунікативна. У такому контексті дослідження В. В.Бондаренко є актуальним для вітчизняної теорії і методики виховання, адже його

предметом обрано педагогічні умови формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів рецензованого дослідження В. В. Бондаренко полягають у тому, що уперше обґрунтовано педагогічні умови формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності; цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології; оволодіння досвідом конструктивної, соціально-комунікативної взаємодії); визначено критерії, показники та рівні сформованості соціально-комунікативної активності у молодших школярів; розроблено модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Сформульовані В. В. Бондаренко наукові положення, висновки і пропозиції дисертаційного дослідження є аргументованими та змістовними.

Достовірність одержаних результатів підтверджується теоретико-методологічною обґрунтованістю вихідних положень дослідження, застосуванням наукових методів, апробацією та впровадженням результатів роботи в освітню реальність закладів загальної середньої освіти.

Аналіз основних положень змісту дисертації свідчить про досягнення здобувачкою мети і розв'язання висунутих завдань. Висновкам, представленим у дисертації, властиві повнота та логічність викладу.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується широтою й різноманітністю опрацьованої джерельної бази (388 найменувань), 30 додатків на 143 сторінках, що обґрунтовує належний рівень опрацювання стану проблеми у контексті заявленого теоретико-методичного виховного підходу.

Оцінка змісту і завершеності дисертації

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, представлено його методологічний апарат; схарактеризовано методи дослідно-експериментальної роботи та експериментальну базу дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, надано інформацію щодо впровадження і апробації результатів дослідження.

Наявна архітектура дослідження представлена його змістом, складеним з трьох розділів, кожний з яких є логічно сформульованим елементом теоретичного, організаційно-методичного і дослідно-експериментального рівнів наукової рефлексії, що дозволило обґрунтувати та експериментально довести ефективність авторської методики вирішення проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності як актуальної для теорії і методики виховання.

Найбільш істотними науковими результатами першого розділу дослідження *«Теоретичні основи формування соціально-комунікативної активності молодших школярів»* є історико-педагогічний аналіз теорії і практики формування соціально-комунікативної активності особистості молодшого школяра; уточнення сутності та структури ключових понять дослідження, розкриття особливості формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

У розділі 2 *«Діагностика сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів»* – визначено критерії, показники й охарактеризовано рівні сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів; висвітлено організацію та методику проведення констатувального етапу експерименту.

Важливим результатом цього розділу є виокремлення з метою діагностування сформованості соціально-комунікативної активності

молодших школярів *критеріїв* та, відповідно, їх *показників*: соціально-адаптаційний, когнітивний, мотиваційний, комунікативно-діяльнісний.

Цілком логічно у даному розділі представлено раціонально відібрані педагогічні умови, що забезпечують формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності, а саме: позитивна мотивація молодших школярів до соціально-комунікативної активності; створення та діяльність лабораторії «Взаємодія XXI століття»; цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології; оволодіння досвідом конструктивної, соціально-комунікативної взаємодії.

У 3 розділі *«Оптимізація процесу формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності»* дисертаційної роботи В. В.Бондаренко, керуючись теоретико-методологічними орієнтирами, висвітленими в попередніх розділах, детально розглядає процесуальні компоненти експериментальної методики, яка демонструє фундаментальну обізнаність дисертанта в питаннях теорії і методики виховання. Зокрема, дослідно-експериментальну роботу дисертантка аргументовано подає, починаючи з висвітлення змісту і ходу констатувального експерименту, застосовуючи адекватний до поставлених завдань діагностичний інструментарій і встановлює рівні (високий, середній, низький) сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності за визначеними соціально-адаптаційним, когнітивним, мотиваційним, комунікативно-діялісним критеріями та їх показниками.

Повертаючись до актуальності дослідження зазначимо, що більшість респондентів, як доводить дисертантка, при визначенні готовності ініціативно включитися в предметну діяльність, знаходяться на низькому 220 осіб (45%) і середньому рівні – 144 особи (30%) (С.92).

Проведене дисертанткою опитування серед учнів освітніх закладів, що взяли участь у констатувальному експерименті відповідно соціалізованості

учнів 1-2-х класів виявив такі результати: отримуваний коефіцієнт менше двох балів виявився в 12% 1-2КГ та 12,2% 1-2ЕГ учнів 1-2-х класів; більше двох, але менше трьох, тобто середній рівень розвитку соціальних якостей 11% 1-2КГ та 11,2% 1-2ЕГ молодших школярів; високий рівень соціалізованості молодшого школяра відображають такі показники діагностики: 10% 1-2КГ та 10,1% 1-2ЕГ. Коефіцієнт більше двох, але менше трьох було розділено на групи учнів з коефіцієнтом $2 < Q < 3$ для того аби виявити ще один рівень соціально-адаптаційного критерію. Таким чином, з коефіцієнтом 2 було виявлено 13% 1-2КГ та 12,8% 1-2ЕГ. А з коефіцієнтом $3 < Q < 2$ – 13% 1-2 КГ та 14% 1-2ЕГ (С.95).

В експериментальному дослідженні були задіяні заклади: Комунальний заклад «Березківський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа-інтернат-ліцей I–III ступенів» Миколаївської обласної ради, Вознесенська загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів «Обдарованість» Миколаївської обласної ради, Навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I–III ступенів – гімназія» смт. Любашівка Одеської обл., Бучанська спеціалізована загальноосвітня школа I–III ступенів № 5 з поглибленим вивченням іноземних мов Бучанської міської ради Київської обл. Загальна кількість респондентів – 938 молодших школярів, 28 учителів початкової школи та 202 батьків.

Важливим досягненням дослідження, на нашу думку, є створення та діяльність лабораторії «Взаємодія XXI століття» (друга педагогічна умова), що забезпечувала поєднання освіти з сучасною життєвою дійсністю – сформувати особистість, яка уміє взаємодіяти зі світом, зберігши власну індивідуальність. Дослідницею розроблено виховний комплекс занять з гурткової роботи за авторською спілковою системою формування у молодших школярів соціально-комунікативної активності «Ідея» за такими темами: «Казкова планета людських фантазій»; «Працюємо командою»; «Я звітую»; «Космічна безодня»; «Моя творчість»; «Я усвідомлюю»; «Наші результати»; «Будинок на узліссі».

У рамках діяльності лабораторії спроектовано позаурочну діяльність – інтелектуальні ігри «Лабіринт мудрості», творчий блок навчально-виховних заходів «Подорож Всесвітом», інтерактивні виховні заходи «Я, ти, він, вона – разом ми – країна», інтерактивні уроки («Прислівники-синоніми. Прислівники як однорідні члени речення», «Вода-найпоширеніша речовина на землі», «Як обирати друзів», «Найбільше свято – бути у добрі з людьми»), інтерактивні перерви («Динаміка поведінки», «Лікування хворих книг», «Добра справа на шкільному майданчику», «Виготовлення скарбнички досягнень»), інтерактивні самопідготовки («Я і товариш весело готуємо уроки»).

Подане графічне зображення моделі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності в певній мірі уможливорює сприйняття логіки розгортання формувального експерименту, його методологічних засад і операціонального педагогічного (зокрема, організаційно-методичного і експертно-діагностичного) інструментарію.

У процесі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності застосовані визначальні принципи гуманітарної підготовки пріоритетності розвитку загальної культури школяра; системності; інноваційності; випереджального навчання; інтегрованості; диференціації; модульності; дискретності та ін. Акцентуємо на беззаперечному практичному значенні проведеного формувального експерименту, адже дисертантка не лише методологічно грамотно спроектувала процес експериментальної роботи, але й відібрала якісне змістове дидактичне наповнення й адекватні поставленим завданням традиційні та інноваційні методи (бесіда, обговорення, порівняння, мозковий штурм, імітаційні рольові ігри, навчальні творчі проекти та ін.).

Успішність формувального етапу експерименту була визначена обґрунтованими формами навчання: проблемні ситуації; семінари-дискусії; робота в парах, в групах; дебати; індивідуальні заняття; консультації;

освітньо-пізнавальна діяльність (індивідуальні навчальні завдання, проекти); професійні спроби, творчі зустрічі.

Педагогічно доцільними елементами формувального експерименту, на нашу думку, було включення різних видів роботи, базою яких була лабораторія «Взаємодія ХХІ століття».

Окремим позитивом зазначимо, що статистичні результати підрозділу 3.3. візуалізовано із застосуванням графічного матеріалу, що не лише демонструє компетентне статистичне узагальнення отриманих кількісних показників, але й сприяє переконливості сприйняття результатів експериментального дослідження.

Отже, вважаємо, що вірогідність результатів дослідження забезпечується його методологією, коректно визначеним науковим інструментарієм, апробацією основних положень на міжнародних, всеукраїнських, регіональних конференціях, кваліфіковано проведеним педагогічним експериментом, а також упровадженням одержаних результатів у чинну систему теорії і методики виховання.

Наукові результати, отримані В. В.Бондаренко, базуються на ґрунтовному аналізі проблеми, використанні адекватних підходів до її вирішення, опрацюванні значного масиву літературних джерел та методичних матеріалів, власній авторській науковій позиції.

Додатки переконливо ілюструють зміст ґрунтовного педагогічного експерименту щодо вирішення поставлених завдань дослідження на різних етапах експериментальної роботи.

Одержані Вікторією Володимирівною Бондаренко результати мають беззаперечне значення для теорії і методики виховання молодших школярів. Авторська методика формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності має педагогічний потенціал не лише у теорії і методиці виховання, а й у перепідготовці педагогів для початкової школи.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Основні результати дисертації висвітлено у 15 одноосібних публікаціях, з яких 9 відображають основні наукові результати дисертації, 4 – апробаційного характеру, 2 – додатково висвітлюють наукові результати.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою, змістом та оформленням він відповідає сучасним вимогам МОН України до кандидатських дисертацій. У тексті автореферату дисертації відображені основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого В. В.Бондаренко дисертаційного дослідження. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи зміст представленого на захист дисертаційного дослідження, зазначимо окремі дискусійні питання та зауваження:

1. Завеликий за обсягом 1 розділ дисертації.
2. Бажано було б до кожної таблиці першого розділу подавати роз'яснення.
3. У 2.2. сформованість афективного компоненту соціально-адаптаційного критерію визначались за методикою М. Рожкова; для вивчення комунікативних умінь використано методику Г. Цукерман, В. Іванникова, А. Грибанової та ін. На нашу думку, краще було б обрати якусь одну методику і по ній визначати рівні.
4. Представлена модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності (таблично-графічне зображення) потребує вдосконалення. Вона не відображає цілісного процесу експериментального дослідження, хоча у тексті дисертації авторка послідовно, у достатній мірі описує свої дії і додатки та отримані показники зрізів підтверджують досягнення пошукувачки.

5. Оскільки тема дисертації стосується соціальних напрямків, то хотілося б у змісті дисертації побачити формування соціально-комунікативної активності молодших школярів в центрах соціально-психологічної допомоги, притулках тощо.

Висновок. Зроблені окремі зауваження і висловлені побажання не заперечують наукової цінності доробку Бондаренко Вікторії Володимирівни «Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності». Рецензована дисертаційна робота виконана вперше і є завершеним самостійним науковим дослідженням актуальної проблеми у галузі теорії і методики виховання. І за актуальністю, змістом, обсягом, науковою новизною, обґрунтованістю наукових положень, достовірністю, практичним значенням, якістю оформлення та повнотою викладу дисертація «Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності» відповідає вимогам МОН України та пунктів 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.13 р., що дає підстави для присудження Бондаренко Вікторії Володимирівни наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
заступник директора з науково-
експериментальної роботи
Інституту проблем виховання
НАПН України

кан

Л. В. Канішевська

Л. В. Канішевської Л. В.

Л. В. Канішевська